

ŠTRUKTURALIZMUS A JEHO VPLYV NA VYBRANÉ OBLASTI SLOVENSKEJ LINGVISTIKY

Alexandra Chomová

Filozofická fakulta Univerzity Mateja Bela, Banská Bystrica
alexandra.chomova@umb.sk

Abstract

Structuralism and Its Influence on Selected Areas of Slovak Linguistics

Contemporary Slovak linguistics has built upon the research tradition arising from the field's earlier stages of development. Modern linguistic trends active since the 1920s have also influenced Slovak linguistics significantly. Based on the examination of scholarly articles from that period, this paper aims to assemble a selection of information related to the establishment of a new linguistic trend – structuralism – in Slovak linguistics in the context of Czechoslovakia. The cultivation of theoretical discussions in the post-war period – connected with the organization of linguistic research in Slovakia – is observed on the basis of contemporary Slovak and Czech linguistic texts on selected linguistic topics written from the 1930s to the 1970s. Apart from that, publications evaluating the presence of structuralism in Slovak linguistics are also examined (e.g. Anton Popovič, Ľubomír Ďurovič, Ján Kačala, Rudolf Krajčovič and František Štraus). The paper focuses on the beginnings of structuralism in Slovak linguistics, devoting attention to the Bratislava Linguistic Circle (1945) and its activities. Views of neogrammarianism and structuralism are observed, for in Slovak linguistics such views influenced the way the Czechoslovak question was perceived, while also informing research into phonology, dialectology, morphology and syntax, as well as lexis and language culture. The paper also traces the impact of particular views on educational practice.

Key words: structuralism, slovak linguistics, Bratislava Linguistic Circle, neogrammarian

1. Úvodné poznámky

Stav v súčasnej slovenskej lingvistiky v súvislosti s jej vedeckou základňou, metodológiou, ale aj tematickým zameraním je výsledkom nadväzovania na tradíciu lingvistického výskumu v minulých etapách jej vývinu. Do tohto vývinu zasahoval výrazný vplyv lingvistického smerovania od 20. rokov 20. storočia. Etablovanie nových lingvistických smerov v slovenskej lingvistiky narážalo na viacero problémov. Jedným z nich bola neexistujúca základňa lingvistického bádania, pričom k jej vzniku prispel aj prienik západoeurópskych lingvistických teórií.

Vo svojej práci o štrukturalizme v slovenskej vede v rozmedzí rokov 1931 – 1949 A. Popovič (1970, s. 10) konštatuje neexistenciu monografickej práce o štrukturalizme

okrem sporadických svedectiev a článkov. Tento stav možno aj v súčasnom období konštatovať osobitne vo vzťahu k štrukturalizmu v slovenskej lingvistike. Slovenský štrukturalizmu sa zvykne do vedeckého kontextu zahŕňať na pozadí aktivít Pražského lingvistického krúžku. Predkladaný článok poukazuje, s oporou o dobové slovenské a české jazykovedné texty z obdobia 30. – 70. rokov 20. storočia z vybraných oblastí, na rozvíjanie teoretickej diskusie o štrukturalizme súvisiacej s progresiou jednotlivých lingvistických disciplín. Sledujú sa však aj čiastkové výstupy hodnotiace prítomnosť štrukturalizmu v slovenskej vede, príp. lingvistike (napr. Popovič, 1970; Ďurovič, 2000; Kačala, 2017; Krajčovič, 1980; Štraus, 1991; a i.).

V povojnovom období sa organizácia lingvistického bádania na Slovensku výrazne mení. V tejto súvislosti treba spomenúť pôsobenie Matice slovenskej (obnovenej v roku 1919), ktorá v oblasti rozvoja vedy uplatňovala v otázke jazyka princíp slovenskej samobytnosti, čo bolo v protiklade k oficiálnej ideológii jednotného československého jazyka. Vedecký výskum v rámci jazyka sa tu realizoval pod jazykovedným vedeckým odborom v protiklade k akademickej elite reprezentovanej niektorými profesormi na Univerzite Komenského, kde vznikla aj prvá vedecká spoločnosť Učená spoločnosť Šafárikova v roku 1926, presadzujúca československú národnú jednotu aj v oblasti jazyka. (1)

Najmä s 30. rokmi je spojená teoretická diskusia o štrukturalizme (tá sa spája s platformou Vedeckej syntézy; bližšie pozri Popovič, 1970, s. 34 – 40), ktorá sa vzťahuje na skutočnosť, že v slovenskej vede sa prechádza k špecifickým problémom, ktoré súvisia s budovaním jednotlivých vedeckých disciplín (Popovič, 1970, s. 39). Na toto úsilie nadväzovala aj snaha vybudovať základy modernej slovenskej lingvistiky. V tejto súvislosti sa napríklad s aktivitami spojenými s časopisom *Slovenská reč* a prácou Jazykovedného odboru Matice slovenskej objavuje meno Ľ. Nováka, pracujúceho na základe moderných štrukturalistických metód (porovnaj Novák, 1934/1935a).

Obdobie 40. rokov prinieslo v slovenskej lingvistike kvalitatívne zmeny. Pozitívne sa hodnotil najmä stúpajúci počet profesionálne orientovaných jazykovedcov a odozva na nové jazykovedné smery, ktorá priniesla výrazný posun v opise štruktúry slovenského jazyka. Podľa J. Stanislava (1946, s. 5) sa jazykovedci na Slovensku v 30. a najmä 40. rokoch metodicky priblížili úrovni jazykovedy v zahraničí. Podľa autora dokonca niektoré práce svojou úrovňou predstihovali tie zahraničné. V mladej slovenskej generácii jazykovedcov začal rezonovať štrukturalizmus, jeho prívrženci sa sústreďovali v Bratislave.

V 40. rokoch 20. storočia sa mení aj organizovanie jazykovedného výskumu. Okrem Jazykovedného odboru Matice slovenskej sa realizoval na Slovenskej univerzite či na pôde Bratislavského lingvistického krúžku. V r. 1942 vznikla v Bratislave Slovenská akadémia vied a umení ako hlavný organizátor výskumu na Slovensku a ako hlavná vedecká inštitúcia (jej výskumné ústavy začali pracovať v roku 1943, jazykovedný v roku 1948), v roku 1943 vzniká Slovenská jazykovedná spoločnosť. (porovnaj Ružička, 1970, s. 28; Peciar – Horecký, 1950/1951, s. 306; Peciar, 1953) Presun centra jazykovedného bádania do Bratislavy súvisel

aj s tým, že hoci napriek rôznym personálnym a organizačným ťažkostiam ostávali podľa F. Bokesa (1967, s. 31) matičné odbory dlho strediskami slovenského vedeckého bádania, malomestské prostredie Turčianskeho sv. Martina ovplyvňovala skutočnosť, že „vedecký ruch v nej nemohol dosiahnuť také formy, ktoré by boli plne vyhovovali záujmom slovenskej vedy“. Matica slovenská ani Učená spoločnosť Šafárikova podľa autora nedokázali plne reagovať na najnovšie podnety európskeho modernizmu, ktorý 30. roky priniesli.

Hnutie vedeckej syntézy smerovalo „k uvedomelému úsiliu o jednotnú vedu z hľadiska syntaktického a metodologického a k užšej spolupráci vedných odborov“ (Popovič, 1970, s. 34) s myšlienkou, že štrukturalizmus tu bude predstavovať spoločný metajazyk (napr. zavedenie jednotných pojmov). Na Slovensku sa mal „v slovenskej vede uskutočniť plánovitý výskum, ktorý mal byť sústredený v Matici slovenskej“, ktorá sa postupne mala prebudovať na kolektívne pracovisko (Popovič, 1970, s. 34). Odmietnutie zo strany Matice Slovenskej malo za následok vznik Spolku pre vedeckú syntézu (Bratislava, 1937). Po oslobodení bol založený Bratislavský lingvistický krúžok združujúci domácich a zahraničných lingvistov, literárnych vedcov a folkloristov (Popovič, 1970, s. 34).

30. a 40. roky 20. storočia sú aj v súvislosti so štrukturalistickou koncepciou vedeckej syntézy charakterizované začínajúcou špecializáciou vedeckých záujmov a oblastí – v rámci vedeckých jazykov dochádza k ich postupnej diferenciacii, deľbe, zakladajú sa nové odbory a špecifikujú záujmy. V jazykovede sa napr. posúva sústredenosť zo všeobecnej jazykovedy a fonológie v 30. rokoch na otázky morfológie, syntaxe a slovnej zásoby jazyka v 40. rokoch. Ak sa v 30. rokoch venovala pozornosť prevažne jazykovej kultúre, diachrónii jazyka a výskumu nárečí, v 40. rokoch sa záujem presúva na štylistiku a otázky teórie prekladu (Popovič, 1970, s. 37 – 38). (2)

2. Štrukturalizmus a jeho nástup na Slovensku

Nový filozofický a metodologický smer označovaný ako štrukturalizmu sa rozvíjal od 20. rokov 20. storočia. Prejavil sa príklonom k synchronii, zdôrazňovaním systémového prístupu k vývoju jazyka, jeho chápaním ako produktu spoločnosti. Štrukturalizmus sa odrazil vo viacerých vedných disciplínach, jeho cieľom sa stal explicitný popis, štruktúra sledovaného objektu. Na štrukturalizmus vplývala najmä semiotika, ale aj rozvoj matematiky a logiky na prelome storočia. Snažil sa o odlíšenie pozorovania od popisu, resp. dát a abstraktných konštruktov, čo sa v jazykovede prejavilo ako rozlišovanie langue a parole, pracoval so systémom opozícií a rešpektoval hierarchiu javov (porovnaj Palek, 1989, s. 253 – 255).

Štrukturalizmus sa v lingvistike spája s menom F. de Saussura, ktorého téza, že jazyk je systém znakov, sa stala bázou pre súčasný pohľad na jazyk. Odlíšovanie langue a parole stálo na protiklade sociálneho a individuálneho. F. de Saussure považoval synchronný popis jazyka za rovnako vedecký, za aký sa u mladogramatikov považoval opis historický. (3) Poukazoval na skutočnosť, že história slova býva vzdialená od výkladu terajšieho významu. (Piaget, 1971, s. 72) Jazyk považoval za systém, pričom jeho časti nie je možné skúmať bez

prihliadnutia na funkcie, ktoré v tomto systéme plnia. Pri skúmaní jazyka ako jazykového systému F. de Saussure vylučoval tzv. vonkajšiu lingvistiku (teda historickú, sociálnu či geografickú) (de Saussure, 1996, s. 58).

F. Štraus hodnotí štrukturalizmus ako najprogresívnejšiu a najproduktívnejšiu vedeckú metódu, ktorá integrovala podnety reprezentované semiotikou, teóriou informácie a pod. Na Slovensku sa rodil ako opozícia k tradičnej kultúrnohistorickkej (vlčkovsko-pražákovskej) koncepcii pozitivistického typu, v literatúre pod priamym vplyvom J. Mukařovského (bratislavská univerzita v r. 1931 – 1937) (Štraus, 1991, s. 185 – 186). Nové poňatie pôsobilo prevratne. Najskôr sa uplatnilo v lingvistike a súčasne v literárnej vede, postupne prenikalo do filozofie, výtvarného umenia, teórie divadla a divadelnej vedy, národopisu či folkloristiky, pričom práve symbióza viacerých disciplín sa hodnotí ako špecifická črta slovenského štrukturalizmu (Štraus, 1991, s. 187).

Na Slovensku majú na štrukturalizmus priamy vplyv podnety z českého prostredia, chápe sa ako pracovná a metodologická modifikácia českého štrukturalizmu. (Štraus, 1991, s. 187) Rozdiely treba vnímať na pozadí toho, že hoci mala v 20. a 30. rokoch slovenská spoločnosť úzke prepojenie s dianím v Prahe, „mala aj vlastný kultúrny a jazykový charakter“ (Ďurovič, 2000, s. 81). Prvá generácia slovenských profesionálnych lingvistov získala svoje vedecké vzdelanie v Prahe (alebo cez ňu), a preto neprekvapuje, že sa stotožnila s modernými smermi v tejto disciplíne. Mladí učitelia, ktorí programovo zdôrazňujú nové vedecké a umelecké úsilie, sa združili v bratislavskom spolku Syntéza. Spolok v rokoch 1937 – 1939 rozvíjal styky s pokrokovými filozofmi a umelcami.

Pre novú lingvistiku založenú v roku 1926 Pražským lingvistickým krúžkom (ďalej PLK), ktorá sa označuje ako funkčná, je charakteristický funkčný prístup k jazykovým javom. Pražská lingvistická škola postavila svoju teóriu na Saussurovom synchronizme a na chápaní foném podľa B. de Courtenay. Odmietla novogramatický pozitivizmus a evolucionizmus, ktorý izoloval zvuky reči od systému, a ktorý za základný objekt lingvistiky stanovil etymológiu slov a skúmanie genetickej príbuznosti jazykov. V. Mathesius definoval funkčnú lingvistiku ako „jazykozpyt, rídící se při rozboru a výkladu jazykových faktů hlediskem funkčním“ už v roku 1929 (1940, s. 112). V čase, keď sa rozvíjal štrukturalizmus, sa slovanská filológia nechápala ako jediná disciplína, ale ako skupina vedeckých odborov. Keď sa do popredia dostávala v jazykovom skúmaní synchronická metóda, za najnaliehavejšie štúdium sa považovalo štúdium spisovných jazykov (Havránek, 1935).

Vzťah synchronického a diachronického skúmania jazyka, resp. pomer základných pojmov štrukturalizmu patril k základným otázkam, ktorých vzťah sa neustále vyjasňoval. (4) Mladogramatici nerozlišovali expresívnu lingvistiku a lingvistiku diachronickú. Práve lingvistika zaoberajúca sa parole, lingvistika prehovoru, alebo tiež expresívna lingvistika, sa vnímala ako most medzi synchronickou a diachronickou lingvistikou. Diachronická lingvistika mala za úlohu podávať zjednodušený, abstraktný a ideálny obraz určitého stavu jazyka, naopak expresívna lingvistika sa mala zaoberať konkrétnymi prejavmi

myšlienkového procesu, pričom na prehovor vplývala spontánnosť a individualita hovoriaceho a počúvajúceho (Lyer, 1942).

Slovenské lingvistické prostredie, ako už bolo povedané, najviac ovplyvnila práve tzv. pražská škola so svojou základnou tézou, ktorou bol dôraz na funkciu. Podľa tejto tézy „jednotky jazyka (veta, slovo, morfémy) existujú výhradne proto, že slouží nějakému záměru, protože mají nějakou funkci“ (Palek, 1989, s. 256). Preto sa jazyk nechápal ako systém čistých foriem, ale vždy vo vzťahu k vyjadrovanej realite. Tento záujem o vzťah jazyka k objektívnej realite spôsobil, že sa najmä českí členovia krúžku zaujímali „o rozvoj českého jazyka, o jeho vzťah ke kultúre, o otázky spisovnej normy ap.“ (Palek, 1989, s. 257).

Novátorstvo PLK sa prejavilo naplno v roku 1932, keď krúžok usporiadal cyklus prednášok o spisovnej češtine a jazykovej kultúre, čomu predchádzala ostrá diskusia českých spisovateľov s redaktorom časopisu *Naše řeč*, ktorému sa vytykala „slepá víra v autoritativní platnost Pravidel českého pravopisu a neschopnost pochopit, že jazyk se stále vyvíjí a novotvary mají svoje práva, která je třeba brát v úvahu a zkoumat“ (Matějka, 2004, s. 149). Ohlas na zborník prednášok PLK, ktorý vyšiel v roku 1932 pod názvom *Spisovná čeština a jazyková kultura*, priniesol pozitívnu reakciu, podľa ktorej sa položilo „filologům na srdce, aby se konečně odvrátili od historické mluvnické a dialektologie ke studiu současného živého jazyka“ (Matějka, 2004, s. 149). Stabilitu spisovného jazyka podľa názoru V. Mathesia zaručovali dobrí spisovatelia a nie rušivé zákroky „konzervativních zákonodarců“, pričom sa žiadalo jednak opustenie požiadaviek historickej čistoty, a jednak zdôrazňovanie zásady výrazovej výstižnosti (Matějka, 2004, s. 150). Tento protest pražských lingvistov, podobne ako v západoeurópskom štrukturalizme, vychádzal z ich synchronického prístupu a nevôle voči presadzovaniu čistého diachronizmu a jednostranne historicky zameranej gramatiky (Matějka, 2004, s. 150).

Už v prvej polovici 30. rokov H. Bartek (1933/1944, s. 8) prízvukoval, že sa slovenskí jazykovedci v otázkach jazykovej kultúry majú pridržať stanoviska PLK a zdôrazňoval, že ich aplikovanie na spisovnú slovenčinu je ľahšie ako v češtine, lebo slovenčina má bližšie k živej reči. Podľa H. Barteka spisovnej slovenčine vyhovuje požiadavka postavená na synchronickej metóde budovať súčasný spisovný jazyk bez veľkého ohľadu na minulosť. V roku 1935 Ľ. Novák (1935a, s. 171) konštatoval, že tézy PLK z prvého zväzku *Travaux du Cercle linguistique de Prague* a najmä zo zborníka *Spisovná čeština a jazyková kultura* „silne zapôsobily na spolupracovníkov Slovenskej reči, najmä na jej redaktora, čo sa v SR aj výslovne priznáva“. Vplyvu PLK sa pripisuje zvyšovanie úrovne časopisu *Slovenská reč*. Pozitívne sa hodnotilo uplatňovanie funkčného stanoviska najmä v otázke cudzích slov. Kritizovalo sa však nepresné používanie terminológie a nedostatočná aplikácia východísk PLK na básnický jazyk z hľadiska spisovnej normy, keďže samotná norma sa v *Slovenskej reči* ešte len tvorila (porovnaj napr. Novák, 1935c).

A. Popovič (1970, s. 11 – 12) pripomína, že v slovenskej situácii je „pôsobenie štrukturalizmu mnohofunkčné“ a na rozdiel od českého prostredia, „kde pôsobil viac do hĺbky, na Slovensku sa išlo skôr do šírky, čo súviselo s faktom, že bolo treba položiť základy

viacerých vedných odborov“, navyše s ohľadom na časový posun a kultúrno-politické okolnosti „utvárajúca sa moderná slovenská kultúra a veda chcela zaujať k novým obrodným prúdom vlastný postoj“.

3. Vzťah mladogramatizmus – štrukturalizmus s ohľadom na slovenskú jazykovedu

Na prelome 19. a 20. storočia sa v nadväznosti na vývoj modernej vedy vyvíjali aj lingvistické teórie. Lingvistiku v tomto období ovplyvňovali dva určujúce smery – mladogramatizmus a štrukturalizmus. S mladogramatizmom je spätá najmä historicko-porovnávacia metóda. V predmladogramatickom období sa neobjasňovali faktory pôsobiace na rozvoj a stváranie rečového materiálu, zmeny v jazyku sa sledovali len z individuálnej optiky, pretože sa jazyk nepovažoval za „něco, co existuje samo o sobě, nýbrž existuje pouze u individu“ (Palek, 1989, s. 253). Mladogramatizmus sa z tohto pohľadu považuje za prejav striktného pozitivizmu, je preň typický individuálny psychologizmus. Mladogramatizmus stanovil dôležité princípy, ako napríklad princíp analógie jazykových zmien pomáhajúci vysvetliť niektoré zmeny, ktoré nebolo možné vyložiť na základe stanovených zákonov (napr. hláskového).

Podľa mladogramatickej školy sa jazyk dal správne skúmať jedine historickou, teda diachrónnou metódou, pretože čím je skúmanie staršie, tým je aj cennejšie. Historická lingvistika tak používala porovnávaciu metódu, ktorou sledovala príbuzné jazyky, aby zistila spoločný základ ich javov. Staršia lingvistika sa opierala o interpretáciu textov a o hotové jazykové štruktúry, ich významy, postupovala od formy k obsahu. Novšie lingvistické poznatky stáli na názoroch, že jazyk je možné skúmať aj synchronickým, čiže nehistorickým postupom. Tento pohľad sleduje jazyk ako celý komplex javov existujúcich súčasne. Nová lingvistická škola sa domnievala, že úplný a nezjednodušený obraz jazykového systému môže poskytnúť len súčasný jazyk. Vzhľadom na to, že chcela lepšie prehliť jazykovú analýzu a jazykovú štruktúru, porovnávala oproti historickej jazykovede aj jazyky nepríbuzné, pretože sa nesústredovala len na porovnanie spoločného základu javov. Jazyk sa tu chápe ako živý systém, opiera sa o skúsenosť so súčasným jazykom, o potreby, ktoré rozoberanému jazyku vyhovujú. Jej postup je oproti mladogramatickej škole opačný, smeruje od funkcie k forme (Mathesius, 1972).

Je zjavné, že uvedené dva prístupy k jazyku sa dostali do protikladu a štrukturalisti reagovali na predchádzajúce jazykové skúmanie. Mladogramatickej metóde sa vyčítalo, že na jej základe sa nemožno pri skúmaní odpútať od časovej a priestorovej viazanosti. (Ondruš, 1960, s. 141) Systémové hľadisko PLK, teda poučka, že jazyk je systém protikladov, ktoré sú podmienené svojou vzájomnou súvislosťou, stálo proti mechanickému kúskovaniu štruktúry jazyka mladogramatickej školy.

Historickým metódam sa vyčítal aj prílišný záujem o mŕtve jazyky a ignorovanie živej štruktúry jazyka. Reakciou proti atomistickej koncepcii v lingvistike sa stala práve fonologická škola v Prahe. Nové smery filologického bádania otvorili najmä Trubeckého práce. Treba však podotknúť, že fonologické štúdiá neboli možné bez predchádzajúceho

fonetického bádania, čo sa považovalo za potvrdenie toho, že niektoré aspekty reči nie je možné vyskúmať bez ohľadu na historicko-porovnávací prístup. (5) Na prepojenosť oboch metód skúmania jazyka nakoniec poukazoval aj B. Havránek, ktorý synchrónnu metódu chápal ako rovnocennú s diachrónnou a za ideálne považoval spojenie oboch metód, ktoré by sa navzájom dopĺňali (porovnaj Kačala, 2017, s. 26).

Podľa A. Popoviča (1970, s. 14) možno medzi 19. a 20. storočím badať na Slovensku silnú kontinuitu tradície, s čím súvisí aj to, že aj pre slovenskú kultúru 30. rokov 20. storočia je charakteristické prerastanie „štruktúry kultúrneho povedomia 19. storočia“. Dobové jazykovedné prúdy so svojimi metódami, ale aj filozofickými základmi sa premietali aj do slovenskej jazykovedy. Slovenskí jazykovedci na začiatku 20. storočia pracovali mladogramatickými metódami. R. Krajčovič (1980, s. 183 – 184, 186 – 188) hovorí nielen o vplyve mladogramatizmu, ale aj všeobecne skoršieho historizmu (6), no upozorňuje na to, že v Rakúsko-Uhorsku 19. storočia „v podmienkach rozvoja slovenskej jazykovedy (...) len ťažko možno hovoriť o vyhranenej koncepcii jazykovedného historizmu v bádateľskom zmysle, nevynímajúc z toho, pochopiteľne, ani mladogramatizmus“ (Krajčovič, 1980, s. 184). Aj podľa A. Popoviča (1970, s. 12) sa s ohľadom na pomerne menej vyvinuté tradície slovenskej vedy nerealizovala „v plnom rozsahu pozitivistická kritika romantickej vedy“, čo sa prejavilo aj vo väčšom vplyve cudzích vedeckých vzorov.

Výraznejší vplyv mladogramatizmu sa v slovenskej jazykovede objavuje na prelome 19. a 20. storočia, pričom už tu sa črtajú jeho osobitosti, ktoré podľa R. Krajčoviča (1980) nadobudli svoje vyhranenejšie kontúry po prvej a najmä druhej svetovej vojne. V staršej fáze (20. – 30. roky 20. storočia) sa prekrýva s tradíciami jazykovedného historizmu, mladšiu fázu (po 2. svetovej vojne) ovplyvňuje česká a slovenská štrukturalisticky orientovaná jazykoveda. Tézy mladogramatizmu sa najskôr uplatňujú v jazykovednej práci S. Czambela, neskôr Š. Hlavatého (bližšie Krajčovič, 1980, s. 189 – 190). V 1. polovici 20. storočia sa objavujú pokusy podať synchrónny opis spisovnej slovenčiny, a to v intenciách mladogramatizmu, napr. u J. Damborského, J. Stanislava, B. Letza, pričom B. Letz sa vo svojej gramatike „usiluje o akýsi paralelizmus synchrónneho a diachrónneho“, hoci jeho práca sa posudzuje ako nehomogénna, s nepresnosťami v etymologických výkladoch (Krajčovič, 1980, s. 192).

Za zavŕšiteľa mladogramatizmu sa považuje J. Stanislav, ktorý sa hodnotí ako predstaviteľ mladogramatickej pozitvistickej školy. J. Stanislav „aplikoval jej koncepčné i výskumné postuláty takmer v plnom rozsahu, pravda, s akcentom na jej osobitosti, ktoré si vynucovali domáce tradície alebo nové prúdy vo vývine jazykovedy u nás“, jeho dielo sa však odkláňa od klasického mladogramatizmu tým, že ho „sprevádza snaha o adaptáciu mladogramatizmu novým vedecko-výskumným prúdom, metodickým postupom spojeným s novými termínmi i pojmami“ (Krajčovič, 1980, s. 192 – 193).

Podľa J. Kačalu (2017, s. 30 – 35) sa mladogramatický smer jazykovedy zo začiatku 20. storočia v slovenskej lingvistike prejavil tým, že väčšina prvej generácie jazykovedcov vstúpila do lingvistiky s historickými témami (historická a opisná dialektológia, dejiny slovenského jazyka, historická slavistika). Pôvodne diachronicky orientovaní jazykovedci

začali postupne venovať pozornosť aj synchronickej problematike (E. Novák, J. Štolc, E. Jóna, E. Pauliny, J. Stanislav, J. Ružička, Š. Peciar, A. Jánošík, J. Mihál, B. Letz). (7) Zakladateľská generácia slovenských jazykovedcov netvorila teoreticky ani metodologicky jednotnú skupinu a neexistovala ani primeraná organizačná základňa. Diferencovanosť podporuje aj individuálne uplatňovanie synchronického a diachronického prístupu v bádani.

V tejto súvislosti pripomíname poznámku A. Popoviča (1970, s. 16), ktorý v súvislosti so zmenami v metodologickom prístupe v slovenskej literárnej vede upozornil na poznámku prof. A. Pražáka z I. zjazdu slovanských filológov v Prahe v roku 1929 o tom, že „k dokonalému syntetickému pohľadu“ na slovenskú literatúru sú „nevyhnutne potrebné ďalšie monografie a špeciálne štúdie o základných ideových silách, životných súvislostiach a problémoch slovenského kultúrneho vývoja“. Toto konštatovanie možno analogicky vzťahovať aj na situáciu v slovenskej jazykovede, v ktorej chýbali monografie a štúdie o silách pôsobiacich v jazyku, ktoré by sa stali základom syntetizujúceho pohľadu na problémy jednotlivých jazykových plánov slovenčiny (pozri aj nižšie).

Štrukturalizmus do slovenskej jazykovedy vnášal najmä E. Novák, štruktúrny výskum slovenčiny v slovenskej jazykovede rozvíjal a syntetizoval E. Pauliny. (pozri aj Furdík, 1992, s. 321; Krajčovič, 1980, s. 196) Štrukturalistická základňa ako organizačný celok vznikla až v roku 1945, vstúpili doň však len niektorí lingvisti. (Kačala, 2017, s. 31 – 35) E. Ďurovič považuje za inštitucionálne etablovanie štrukturalizmu na Slovensku ustanovenie E. Nováka za vedúceho Jazykového odboru Matice slovenskej v roku 1935, neskôr jeho pôsobenie v Jazykovednom ústave Slovenskej akadémie vied a umení (1943), ktorý „sa stal prvým výskumným ústavom v slovenskej jazykovede a závažným strediskom štrukturalizmu“ (Ďurovič, 2000, s. 83). Za rovnaký prvok autor považuje aj ustanovenie M. Kořínka za profesora porovnávej jazykovedy na Univerzite Komenského, pretože z jeho seminára „vyšla v nasledujúcich rokoch metodologicky dobre pripravená skupina štruktúrnych lingvistov“ (Ďurovič, 2000, s. 83). Aj podľa A. Popoviča (1970, s. 21) je možné za štrukturalistický manifest v jazykovede považovať štúdie E. Nováka *Problémy a úlohy slovenskej jazykovedy* (Sborník Matice slovenskej, 1935) a *K základným otázkam štrukturalnej jazykovedy* (Sborník Matice slovenskej, 1937). Autor tieto texty radí k programovému vystúpeniu slovenského štrukturalizmu a považuje ich za výraz „frontálneho nástupu určitej časti intelektuálov na Slovensku proti tradičnej metodológii“, pričom ako určujúca sa tu ukázala „snaha vybudovať základy modernej slovenskej vedy“ (Popovič, 1970, s. 21). (8)

Jednou z oblastí, v ktorej sa prejavil nástup nového lingvistického smerovania, bol aj postoj k československej otázke. Podľa mladogramatickej teórie pre češtinu a slovenčinu existoval jednotný etnický a jazykový pračeskoslovenský základ. Na Slovensku sa do prác českých lingvistov z PLK vkladala nádej aj s ohľadom na vypracovanie pevnej lingvistickej koncepcie, ktorá by nepodliehala premenlivosti politických orientácií, a v ktorej by sa uplatnila požiadavka, že o vývoji slovenskej reči má rozhodovať len a len vedecké stanovisko. Toto stanovisko malo byť protikladom dvoch tendencií objavujúcich sa v 30. rokoch: tej, „ktorá vychádza zo stanoviska, že slovenčina je nárečím češtiny“, a tej, „ktorá autarkicky

obhajuje svojbytnosť slovenčiny, medzi čechofilskou a čechofobskou tendenciou“ (Novomeský, 1935).

Podľa H. Barteka bolo zamýšľanie sa nad pôvodom slovenčiny dôležité nielen pre teoretickú a praktickú jazykovedu, ale aj pre iné odbory (dejepis, národnú ideológiu). Českí vzdelanci, ktorí predstavovali slovenčinu ako súčasť českého jazyka, sa podľa neho radi riadili staršími metódami lingvistického skúmania, aby nemuseli priznať dôsledky, ktoré vyplývali z výskumu pri použití metód štrukturalistickej jazykovedy. Jednou z takých oblastí bol aj stav na školách, kde sa ďalej vyučovalo o jednotnom československom jazyku, ktorého predchodcom mala byť pračeskoslovenčina, no jej existencia nebola dokázaná (Bartek, 1937/1938, s. 305).

Českí štrukturalisti na rozdiel od starších českých filológov a historikov a od oficiálnej politiky prvej republiky „uznávali slovenčinu ako nezávislý národný a spisovný jazyk“ (Ďurovič, 2000, s. 91). Vedecké pomery na Slovensku charakterizoval aj L. Novák vo svojich *Jazykovedných glosách k československej otázke* (1936), v ktorých zdôrazňuje, že staršie teoretické náhľady ponúkali zväčša veľmi povrchný a torzovitý pohľad na slovenskú minulosť, zároveň to bol pohľad skomolený a bol preň charakteristický istý ideový dešpekt (porovnaj Popovič, 1970, s. 16 vo vzťahu k literatúre). Vzťah medzi slovenčinou a češtinou rezonoval aj v 40. rokoch 20. storočia. Aj chápanie slovenského jazyka ako osobitého slovanského jazyka je ohlasom na stav spreď roku 1945 s ohľadom na české jazykovedné teórie (napr. F. Trávníček, K. Horálek), na ktoré slovenskí jazykovedci cítili potrebu reagovať.

4. Bratislavský lingvistický krúžok

Z hľadiska dejín slovenskej lingvistiky s ohľadom na štrukturalizmus v slovenskej jazykovede možno za dôležitý považovať rok 1945, pretože koncom tohto roka (12. 12. 1945) štrukturalisticky orientovaní slovenskí lingvisti založili v Bratislave Bratislavský lingvistický krúžok (ďalej BLK). Jeho predsedom sa stal E. Pauliny. (Peciar, 1946; Blanár, 1948/1949) Hlavným cieľom BLK bolo pestovanie jazykovedy štrukturalnou metódou a propagovanie tejto vednej disciplíny. Podľa E. Paulinyho (1947, s. 30) sa krúžok mohol v istých oblastiach javiť ako nástupca Slovenskej jazykovednej spoločnosti z roku 1942, no na rozdiel od nej zoskupoval len lingvistov orientovaných štrukturalne. (porovnaj aj Ďurovič, 2000, s. 88) BLK, ktorý združoval slovenských štrukturalistov alebo štrukturalizmu blízkyh lingvistov a spolupracoval s Pražským lingvistickým krúžkom, vydával revue pre jazykovedu, štylistiku a slovesnosť *Slovo a tvar* (hlavným redaktorom bol E. Pauliny). *Slovo a tvar* bol v začiatočnom období výlučne štrukturalistickým časopisom. Stal sa akýmsi protipólom *Slovenskej reči*, ktorá ostala otvorená všetkým metodologickým smerom slovakistiky (Ďurovič, 2000, s. 88).

Svoje ciele krúžok naplňal pravidelnými debatnými schôdzkami na týždennej báze (9), vydávaním nielen samostatného časopisu, ale aj samostatných vedeckých prác. Priateľská atmosféra a vecnosť, s akou sa po prednáškach diskutovalo, sa chápala ako jedna z metód a možností vedeckého školenia adeptov lingvistiky. (Peciar, 1946, s. 121, porovnaj Pauliny

1947) Členovia krúžku sa zoznamovali aj s cudzou odbornou literatúrou, pričom prvý referát bol venovaný anglicky písanej knihe amerického lingvistu L. Bloomfielda *Linguistic Aspects of Science*. Krúžok nadviazal styky s podobnými spolkami v cudzine, primárne s PLK, pričom v rámci oboch krúžkov sa realizovali výmenné prednášky (napr. V. Skalička, J. Mukařovský, E. Pauliny, A. V. Isačenko). Práve tieto prednášky sa považovali za dôležité z hľadiska koordinácie československej lingvistickej práce. Stykom so spolkami v cudzine BLK získal aj cenné publikácie, napríklad z Kodane alebo zo Ženevy (Peciar, 1946, s. 123; Pauliny, 1947).

Na založenie BLK reagoval aj český jazykovedný priestor. Reflektovalo sa na vydávanie časopisu *Slovo a tvar*. V. Skalička (1948) napríklad konštatoval, že tento časopis slovenská lingvistika potrebovala. Štrukturalizmus na Slovensku podľa neho čakalo mnoho práce. Bratislavská lingvistika tým nadviazala na dobrú tradíciu pôsobenia lingvistov ako N. S. Trubeckého, R. Jakobsona, J. Mukařovského či J. M. Kořínka. Jej úlohou bolo podľa Skaličkových slov „po svém zasáhnout do ústředního problému dnešní linguistiky, do problému znaku“ či „bojovat o pojetí normy, jak to bylo vidět zvláště při činnosti puristů“ (1948, s. 121). Konštatuje sa, že je nutné pracovať v oblasti teórie, zvlášť v oblasti teórie slovenského literárneho jazyka. Záujem o vedeckú literatúru sa zároveň vnímal ako recipročný záväzok.

O vzniku BLK v roku 1945 a o tom, že v r. 1947 začína vydávať svoj časopis podobný pražskému *Slovo a slovesnost*, informujú aj *Listy filologické* (1947, s. 168). Časopis hodlal pestovať tak jazykovedu, ako aj odbory na pomedzí jazykovedy a literárnej vedy, príp. čistú literárnu vedu. V prvom čísle vyšiel Paulinyho článok *Na miesto úvodu slovo o slovenskom purizme*, ktorý hodnotil doterajší vývoj ako snahu o úplné osamostatnenie slovenčiny, najmä oproti češtine: „... slovenská inteligencia pri pestovaní svojho spisovného jazyka nepotrebuje autoritatívne vedenie, ale nevyhnutne potrebuje ukazovateľov cesty. Je potrebné skôr ukazovať na správne cesty ako zakazovať nesprávne, skôr analyzovať dobré vzory ako odsudzovať anomálie.“ (*Listy filologické*, 1947, s. 168). Časopis sa tak mal „venovať skúmaniu potrieb, ktoré sa kladú na slovenský spisovný jazyk v najrozmanitejších odboroch“ a „zisťovať spôsoby, akými spisovný jazyk svoje úlohy splňuje“ (*Listy filologické*, 1947, s. 168). Okrem toho sa v BLK objavovali témy, ktoré nový smer otvoril. J. Ružička sa napríklad snažil podnietiť diskusiu k novej teórii jazykového znaku, v rámci ktorej sa podľa neho mali vysloviť aj zástupcovia iných disciplín (filozofie, národopisu, literárnej vedy). Táto diskusia mala byť zameraná na znak v jednotlivých vedných disciplínach, ale aj na znak vo všeobecnosti. A. V. Isačenko sa zasa v článku o jazyku a skutočnosti vyjadril k štrukturalistickému chápaniu vzťahu a hodnôt, pričom dospel k záveru, že niet hláskoslovných zmien, že zmeny sú len systémové. (*Listy filologické*, 1947, s. 168 – 169)

Teoretický charakter časopisu *Slovo a tvar* sa postupne zmenil na praktický, venoval sa otázkam spisovného jazyka a literatúry, najmä potom, čo sa súčasťou časopisu od roku 1949 stala osobitá príloha *Technický jazyk*. Po roku 1950 časopis zanikol, resp. splynul s časopisom *Slovenská reč*. Jeho nové zameranie sa prejavuje v podtitule „jazykovedný

mesačník pre školu a prax“; takže v časopise sa objavujú aj články z okruhu metodiky jazykového vyučovania či prípravy učebných textov.

Krúžok vydával aj zborník *Recueil Linguistique de Bratislava* (1948), ktorý redigoval A. Isačenko a bol určený pre zahraničie. Zborník obsahoval štúdie zo všeobecnej jazykovedy, z historickej jazykovedy, osobitne zo slovanskej jazykovedy a z národopisu. Publikovali v ňom domáci aj zahraniční autori. Pravidelná prednášková a debatná činnosť krúžku venovaná všeobecným, ale aj metodologickým a konkrétnym otázkam jazykovedy a literárnej vedy mala výrazný význam pre rozvoj slovenskej jazykovedy. Na pôde BLK prednášali aj poprední európski lingvisti, napríklad L. Hjelmslev, T. Lehr-Splawiński, C. F. Bazell (Jóna, 1955, s. 282 – 283; porovnaj aj Dvonč, 1960, s. 202, 203 – 304; Blanár, 1948/1949, s. 4; Ďurovič, 2000, s. 89; *Zpráva o činnosti Bratislavského lingvistického krúžku v letnom semestri 1946/47, 1947/1948*) Činnosť BLK sa po vojne orientovala predovšetkým na otázky všeobecnej jazykovedy – išlo o potrebu aplikácie štrukturalizmu v nových oblastiach. Na druhej strane BLK čelil ostrej antištrukturalistickej opozícii zo strany sovietskej marxistickej orientovanej jazykovedy, „ktorá sa v Československu šírila v súvislosti s novou politickou orientáciou štátu“ (Ďurovič, 2000, s. 89). (10)

5. Dosah nového prístupu k jazyku na vybrané lingvistické oblasti

Najvýraznejšie výsledky dosiahol PLK pri rozpracovaní fonológie (N. V. Trubeckoj), pričom sa striktne diferencoval práve fonologický a fonetický prístup. V čase, keď sa riešila otázka pomeru fonológie a fonetiky a keď sa objavili názory, že fonológia sa má zaoberať akustickou stránkou reči a fonetika artikuláciou hovorenej reči, PLK zdôrazňuje, že hoci pre jazyk ako sociálny jav je sluchová zložka dôležitejšia ako artikulačná, rovnaký pomer prostriedku a cieľa charakterizuje úlohu oboch zložiek aj v procese hovorenia a veda teda „nesmí umele trhať celistvý útvar, akusticko-motorický obraz“ a rovnako „nesmí poušťať se zřetele zásadní rozdíl mezi fonématem jako jazykovou hodnotou a mezi zvukem jako jevem vnější empirie“ (Jakobson, 1936). Fonetika podľa PLK nesmie zatvárať oči pred existenciou fonológie. V tom čase vznikali monografie osobitne venované otázke rozhraničenia oboch náuk, a to s ohľadom na názory PLK, pričom fonologické pojmoslovie sa osamostatňovalo a práve fonologické stanovisko navyše otváralo nový výhľad aj pre historické hláskoslovie. Výrazný podiel v lingvistike má PLK práve na výklade vývoja fonologických systémov (porovnaj Mathesius, 1940). (11)

Diskusie o novom prístupe v jazykovede zasiahli viaceré jej oblasti a jednotlivé jazykové podsystémy. Podľa R. Jakobsona v novej jazykovednej situácii sa na štvrtom medzinárodnom lingvistickom zjazde v Kodani (27. 8. – 1. 9. 1936) hovorilo o novej kapitole vo vývoji porovnávacej jazykovedy. Fonologické otázky štrukturalistickej koncepcie sa postupne rozšírili na celú jazykovú problematiku – tvaroslovnú štruktúru, otázky pádového systému, zasiahli sa aj otázky gramatického rodu či hierarchie vidového a časového systému. Protiklad bezpríznačový – príznačový sa aplikoval aj na otázku slovných druhov a ich syntaktických funkcií. Ako najťažší problém sa stanovil problém slovníka (napríklad

súvislosť slovných významov a noetického systému). Oproti doteraz vládnucej prevahe otázok historicko-genetických o jazykových rodokmeňoch sa do popredia dostávali otázky foriem spoluexistencie a vzájomného pôsobenia jazykov či problémy jazykových zväzov (preberanie jazykových prvkov, otázka jazykového miešania).

S prevahou funkčného stanoviska nad genetickým sa dostávajú do popredia otázky jazykovej kultúry – napríklad problém normy v jazykovede, otázka stavby spisovného jazyka (prípustnosť kolísania v medziach spisovnej normy) alebo výslovnosti cudzích slov. Podľa R. Jakobsona bolo príznačné, že uvedené problémy nastolili „vesmäs jazykozpytci menších národů a že práve u menších národů lze vůbec dnes pozorovat živější pochopení pro aktuální úkoly a potřeby jazykovědy, ba vědy i kultury vůbec a proto i větší schopnost k iniciativnímu počínání“ (Jakobson, 1936).

Európske lingvistické myslenie, ktorého smerovanie určovali štrukturalistické centrá v Kodani a Ženeve, formovali aj slovenských jazykovedcov (napr. E. Nováka, ktorý sa v 30. rokoch stáva členom PLK, ale aj H. Barteka, E. Jónu). Myšlienky PLK rozširovali aj viacerí českí profesori pôsobiaci na UK, kde študovali ďalší neskorší slovenskí jazykovedci (napríklad J. Stanislav, J. Štolc, E. Pauliny, J. Ružička) (Kačala, 2017, s. 26 – 27).

Publikovanie štúdií o slovenskej fonológii a ortoepii v *Slovenskej reči* prispelo k popularizovaniu funkčne štrukturálnej náuky (porovnaj napr. Novák, 1933/1934). Články v časopise tak prinášali bohatý materiál nielen k dejinám spisovnej slovenčiny, ale aj k poznaniu jej súčasného stavu. E. Novák vo vzťahu k aplikácii nových fonologických náhľadov na osobitosti slovenčiny (oproti češtine) napríklad konštatuje dôležitosť fonológie pre štúdium spisovnej a nárečovej slovenčiny a vyjadruje sa pozitívne ku skutočnosti, že „je nám umožnené z tejto disciplíny v značnej časti slovanského pôvodu zavčasu koristiť pre našu domácu aplikovanú jazykovedu a povzniesť ju tak rýchlejšie na európsku úroveň“ (Novák, 1933/1934, s. 169). Zároveň vo vzťahu k zvukovým osobitostiam slovenčiny dodáva, že je potrebné hovoriť o mnohých skutočnostiach súvisiacich s veľkými premenami, ktoré v jazykovede zapríčinilo funkčné hľadisko. Je nutné „načrieť hlbšie do fonológie dialektických variantov a funkčných štýlov spisovného jazyka, do našej historickej fonológie, do otázky pomeru fonologickej sústavy k spisovnej grafike“ a v tejto súvislosti v aplikácii na školskú prax vysporiadať sa s otázkou, „ako v školách nahradiť staršie nezáživné partie, najmä hláskoslovné, kmeňoslovné a morfológické, poučkami, doplnenými funkčne štrukturálnym poňatím zvukovej sústavy jazyka ap.“ (Novák, 1933/1934, s. 168).

(12) Článok E. Nováka z r. 1937 *K otázkam štrukturálnej jazykovedy* poukazuje na „zvyšky atomistického chápania fonetiky ešte i dodnes vo fonológii v tom, ako sa fonológovia dívajú na fonetické realizácie v pomere k fonologickému systému vôbec“ (Popovič, 1970, s. 77), pričom takéto chápanie najvýraznejšie vystupuje v rekonštrukcii mŕtvych jazykov. E. Novák hovorí o dvojakosti, ktorá sa týka na jednej strane predpokladu prísnej zákonitosti (čo je dôležité pri rekonštrukcii fonologického systému), na druhej strane sa konštatuje náhodilosť, ľubovoľnosť, ktorá naopak jednoznačnú fonologickú rekonštrukciu

znemožňuje, a upozorňuje aj na analógiu s dvojakosťou fonológia – fonetika u F. de Saussura, ktorú odstránila až fonologická náuka PLK (porovnaj Popovič, 1970, s. 77). (13)

Už bolo konštatované, že práve E. Novák, ktorý priniesol nové teoretické a metodologické postupy motivovaný pražským štrukturalizmom, pričom sám sa aktívne podieľal na formulovaní viacerých základných téz pražskej štrukturalistickej školy, sa v slovenskej jazykovede považuje za najvýraznejšiu osobnosť štrukturalizmu. (14) Nové metódy sa u E. Nováka prejavili už napríklad v prednáškach v 30. rokoch, keď sa vo svetle štrukturalného rozboru pokúsil podať kritiku starších téz o strednej slovenčine a podať nový rozbor jej vývoja a zistiť relatívnu chronológiu. Výsledkom bolo jeho zistenie, že stredná slovenčina sa ako prvá v skupine západoslovanských jazykov europeizovala stratou mäkkostnej sylabickej korelácie. Práve chronológia zmien v strednej slovenčine mu umožnila vysvetliť niektoré dialektologické zvláštnosti, ktoré skôr nebolo možné uspokojivo vysvetliť. (*Prednášky v Praž. ling. kroužku od ledna do června 1935*, 1935, s. 254 – 256). V oblasti fonológie sa vyzdvihuje aj Novákova originálna definícia fonémy z roku 1937 ako najmenšieho ďalej nedeliteľného prvku jazyka vydeliteľného priesečníkom všetkých (vnútorných) jazykových funkcií na jazykovej forme, ktorá podľa J. Ružičku (1977, s. 61) znamenala príklon ku glosematike. Podľa E. Ďuroviča sa bratislavskí štrukturalisti do istej miery odlišovali od pražskej doktríny napríklad práve v definícii fonémy, pretože „neskúmali fonematickú rovinu izolovane od iných rovín“ (2000, s. 84).

Ku kritike starších prístupov k jazyku prispel aj B. Letz (1938/1939), ktorý najmä s ohľadom na pridržiavanie sa uplatňovania historického zreteľa pri spracovaní vzorov – najmä slovesných – žiadal vytvorenie novšieho triedenia pri uplatnení požiadaviek synchronickej lingvistiky. Nový pohľad na sloveso ako na centrum syntaktickej výstavby vety podal E. Pauliny (15), ktorý v roku 1943 uverejnil prácu *Štruktúra slovenského slovesa. Štúdia lexikálno-sémantická* venovanú lexikálno-syntaktickému rozboru slovesa v spisovnej slovenčine. Podľa *Revue des études slaves* z roku 1947 je táto práca príspevkom k obnove všeobecných štúdií, o ktoré oživilo za posledných 15 rokov záujem V. Bröndal a G. Guillaume. Klasifikácia sémantických typov sloves a syntaktické skutočnosti, obmedzené na spisovnú slovenčinu, sú tu stanovené s presnosťou a jemnosťou podľa príkladu B. Havránka v jeho *Genera verbi* (1926, 1937) (*Revue des études slaves*, 1947, s. 239 – 240).

K štrukturalno-metodickému zameraniu Paulinyho štúdie sa v rozsiahlej recenzii vyjadril v roku 1949 aj M. Dokulil. Hoci sa nevyhol kritike, podotýka, že táto štúdia je závažným príspevkom riešenia problémov syntaktickej a lexikálnej výstavby vety. Okrem koncepcnej jasnosti a určitosti, ocenil aj dôslednosť a čistotu štrukturalnej optiky. (Dokulil, 1949) E. Ďurovič túto prácu hodnotí ako ukážku originálneho príspevku bratislavského štrukturalizmu k metodológii štrukturalnej morfológie, pretože E. Pauliny v nej priniesol novú koncepciu slovenského slovesa a na rozdiel od klasických štrukturalných štúdií 30. rokov „skúma vzťahy medzi štrukturalovanosťou obsahovej a výrazovej roviny“, čím sa

knihy považuje „za prvú štrukturalistickú monografiu o morfológii“ (Ďurovič, 2000, s. 84 – 85).

Synchronické spracovanie jazyka z funkčno-štruktúrného hľadiska znamenalo nový pohľad na tradične vysvetľované jazykové javy aj v oblasti gramatiky. Tento prístup sa sčasti objavuje v *Gramatike jazyka slovenského* od J. Orlovského a L. Aranya (1946), ktorá bola schválená ako príručka pre stredné a odborné školy. J. Orlovský (1947/1948, s. 269) sa ku *Gramatike* vyjadril, že sa v nej programovo vyslovuje požiadavka „synchronného nazerania na jazykové javy a stanovisko štruktúrne“. Práca sa považovala za príručku, „ktorá by bola spracovaná v duchu modernej štruktúrne jazykovedy a ktorá by stručne a prístupne podávala aj základy slovenskej fonologie“ a bola by „vhodná pre každodennú praktickú potrebu pre školské vyučovanie“ (Orlovský, 1947/1948, s. 269).

A. Jedlička (1958) kritizoval, že gramatika nepodáva systém súčasnej spisovnej slovenčiny v úplnosti, lebo sa obmedzuje na hláskoslovie a morfológiu, no opomína skladbu. Historický aspekt tak kompenzuje dodatok so stručným prehľadom vývoja slovenského hláskoslovie, dejín spisovnej slovenčiny a slovenskej ortografie. Kladne hodnotil najmä množstvo zhromaždeného nového jazykového materiálu. Podľa E. Ďuroviča bola gramatika J. Orlovského a L. Aranya prvým pokusom podať celkový fonologický a morfológický opis slovenčiny pri dovedy chýbajúcej štrukturalistickej koncepcii gramatiky. V gramatike sa odmietli historické výklady a historicky podložené klasifikácie, opomenula sa však gramatická sémantika. Novú, štruktúrnú koncepciu slovenskej gramatiky tak vypracoval až E. Pauliny, no práca nebola nikdy publikovaná (Ďurovič, 2000, s. 86).

BLK si do svojho programu na rok 1947/1948 zaradil aj systematickejšie štúdium skladby, ktorej sa podľa V. Blanára venovala malá pozornosť. V časopise *Slovo a tvar* sa v súvislosti s východiskovými tézami štrukturalizmu venuje osobitá pozornosť teórii znaku, najmä jazykovému (Blanár, 1948/1949, s. 15 – 16; Ďurovič, 2000, s. 91; Darovec, 1966). Absentujúci pohľad na osobité okruhy jazykového systému sa premietal aj do praktickej stránky, pretože tu sa videli nedostatky nielen v znalostiach pravopisu a gramatiky, ale týkali sa aj syntaktickej a štylistickej oblasti.

Jedným z hlavných cieľov sa stala aj pravopisná reforma. Slovenskí štrukturalisti chceli slovenský pravopis zbaviť „neústrojných historických vlastností a kodifikovať ho v zhode s fonematickým systémom“ (Ďurovič, 2000, s. 85). J. Štolc (1947/1948) považoval neochotu verejnosti podporiť radikálnu reformu pravopisu po vojne za dôvod slabého pozdvihnutia jazykovej úrovne, čo zároveň prisudzoval nedostatočnej jazykovej výchove a jazykovému vzdelaniu v školách. Konštatoval, že celý jazykový problém, ako aj problém jazykovej kultúry, sa redukoval na pravopisný schematizmus. Práve preto bolo nevyhnutné, aby lingvistika zasahovala do jazykovej výchovy a vyučovania. K otázkam pravopisu sa rozvinula v 30. a 40. rokoch horlivá diskusia, ktorá pretrvávala až do roku 1953.

Štrukturalizmus, ktorý sa už koncom 30. rokov stal vedúcou zložkou jazykovedy v Bratislave, prispel aj k novej orientácii slovakistiky na Slovensku v 40. rokoch 20. storočia.

V tomto období sa objavuje požiadavka, aby slovakistika prestala byť mentorom, ale stala sa ukazovateľom dobrej cesty vo vývine spisovného jazyka a pri jeho používaní (Ružička, 1970, s. 103 – 104).

Nový postoj sa prejavil najmä vo vzťahu k predchádzajúcemu purizmu. Š. Peciar upozornil na vnímanie systému, ktorý sa v ponímaní novej lingvistiky vnímal ako nesmierne zložitá štruktúra znakových prvkov, ktoré sú navzájom v ustálenom pomere. V tejto optike smerovala kritika voči slovenským puristom, ktorí podľa Š. Peciara pracovali v zajatí mladogramatických metód, čo sa prejavilo v hlavných puristických heslách – zdôrazňovaní „čistoty“ a „zachovanosti“ ľudových nárečí, karhaní „pokazenosti“ spisovného jazyka, v ktorom sa hľadali najrozmanitejšie cudzie vplyvy, neposudzovaní jazykovej správnosti podľa súčasného stavu jazyka a jeho potrieb, ale jej hľadani v minulých štádiách jazykového vývoja. Takéto chápanie jazykovej správnosti viedlo podľa autora priam k absurdnému postupu, a presvedčeniu, že puristi týmto prístupom spisovný jazyk kazia a ochudobňujú. Zároveň odmietal snahu puristov „prispôsobiť spisovný jazyk čo najviac ľudovým nárečiam“ (Peciar, 1943, s. 6).

Vo vzťahu k jazykovej kultúre E. Pauliny vo svojom úvodnom slove v časopise *Slovo a tvar* pripúšťa, „že puristi prispeli k ustáleniu spisovného štandardu pred rokmi 1938 – 1940“ (Ďurovič, 2000, s. 91 – 92), ale upozorňuje aj na to, že normatívna jazyková politika nesmie pozostávať len z radu zákazov. Ako nový program sa navrhovala analýza dobrých textov a žiadalo sa, aby si slovenská inteligencia uvedomovala svoju úlohu pri tvorení a kultivovaní jazyka. Po roku 1945 sa s nástupom nového pohľadu na jazyk slovenskí štrukturalisti „usilovali zavádzať moderné, štruktúrne metódy aj do oblasti jazykovej kultúry“ a práve v nadväznosti na vytýčené úlohy „analyzovali a kritizovali školské programy, príručky slovenčiny (pre ich historizmus a ignorovanie vývoja jazykovedy) a univerzitné vzdelávanie (príprava učiteľov pre gymnáziá)“ (Ďurovič, 2000, s. 91 – 92).

5.1 Štrukturalizmus a jeho dosah na školskú prax

Nástup štrukturalizmu sa prejavil kritikou mladogramatizmu aj s ohľadom na jeho vplyv na praktický rozmer výskumu jazyka a na implementáciu tohto výskumu do jazykovej, aj školskej praxe. V 20. rokoch 20. storočia bolo podľa M. Šmejkalovej (2010, s. 51) chápanie jazykových javov a prístup k nim (najmä na stredných školách) práve v intenciách mladogramatického myslenia. Silnejúci prúd, vychádzajúci zo zásad funkčnej lingvistiky, však mladogramatickú koncepciu relativizoval. Podľa V. Skaličku bola napríklad gramatika presýtená množstvom tradičných termínov, ktoré boli nevyhovujúce a trpeli veľkou nepresnosťou, preto sa PLK sústredil na precizovanie definícií, resp. zavádzanie nových termínov s ohľadom na pomer formy a významu jazykového znaku, resp. formy a funkcie v jazyku. Nové pojmy, ako napr. pojem asymetrického dualizmu, mali napomôcť práve k spresneniu jednotlivých termínov v gramatike. (Skalička, 1935)

Prílišný jazykový historizmus sa však vyčítal aj v iných, praktických oblastiach. Takou bola napríklad problematika delenia slov, pri ktorej sa pre prílišný ohľad na samotnú

históriu jazyka zabúdalo na živý súčasný jazyk. Objavila sa požiadavka, že pri delení slova by mal rozhodovať prirodzený fonetický obraz delenej slabiky, ktorý je z hľadiska fyziológie a psychológie rozhodujúcejším činiteľom ako etymologický pôvod slova, čo sa zo synchronného jazykového hľadiska, teda s ohľadom na živý jazyk, javilo ako neúčelné (*Nemohla by se zjednodušiť pravidla o dělení slov?*, 1939).

Problematika delenia slov nachádza neskôr odozvu aj pri reforme slovenského pravopisu. J. Orlovský (1946) v tejto súvislosti upozornil na to, že rozdeľovanie slov, ktoré súviselo so znalosťou pravopisu, je prepojené aj s poznatkami z etymológie a histórie slov. Hoci školské vyučovanie sa v tomto ohľade mohlo opierať o príručku *Pravidlá a poučky o rozdeľovaní domácich a cudzích slov v slovenčine* (ako súčasť *Pravidiel slovenského pravopisu* z rokov 1931 a 1940), podľa J. Orlovského (1946) uľahčenie v sprístupnení tejto problematiky by umožnila len existencia osobitého slovníka. Príklad pritom videl v poľskom pravopise, ktorý umožnil ľubovoľné delenie slova, resp. jeho prenesenie na nový riadok (porovnaj aj Peciar, 1952). Na potrebu diskusie o tejto problematike však redakcia *Slovenskej reči* reagovala negatívne (pozri Chomová, 2019, s. 9 – 10).

L. Novák (1935b) upozorňoval, že pre zvýšenie úrovne jazykového vzdelania na stredných školách je nutné nahradiť zastaralé gramatiky modernými, bez zbytočnej historickej príťažky na podklade modernej jazykovednej metódy. Princípy starej jazykovedy kritizoval ako nedostatky učebníc spred roku 1945, podľa ktorých sa po vojne vyučovala slovenčina, aj J. Oravec (1960). Podľa J. Oravca si autori učebníc málo všímali výsledky novej jazykovedy (teda jazykovedy 30. rokov) a stavali svoje výklady a poučky napr. na J. Damborského alebo na S. Czambelovi, ktorí sa zasa opierali o mladogramatikov. Tak sa vytvorila predstava, že „v gramatike sú jedine správne staré poznatky a že súčasná jazykoveda nevie k nim nič pozitívne pridať“, zároveň sa pod vplyvom týchto učebníc objavil názor, že „jediným cieľom jazykového vyučovania je naučiť sa pravopis“ (Oravec, 1960, s. 287).

Nedostatkom učebníc bolo aj používanie umelo vytvorených textov, neprirodzených viet, neukazovala sa mnohostrannosť gramatickej stavby slovenčiny. Naopak v uvádzaných príkladoch sa gramatická rozmanitosť scvrkávala na „klasické“ príklady, ktoré len slabo pomáhali rozlišovať slovnú zásobu prakticky, hoci teoreticky sa v nich prejavovalo úsilie lexiku „očistiť“. To sa realizovalo uvádzaním príkladov nesprávnych a správnych výrazov. Podľa J. Oravca sa tu „Popri odôvodnených náhradách nachádzajú (...) i puristické „koníčky“, ktoré diskreditovali vážne úsilie o jazykovú kultúru slovenčiny“ (Oravec, 1960, s. 287). Zmenu priniesla až učebnica J. Mihála vydaná v 40. rokoch.

Aj J. Mihál (1937/1938, s. 177) upozornil na to, že slovenské gramatiky sa usilujú byť gramatikami popisnými, vedeckými, bez dostatočnej miery utilitárneho princípu. Podľa autora má vedeckosť hodnotu, len ak vyhovuje utilitárnym zásadám, lebo bez praktickej účelnosti je gramatika zbytočná. Chybu využívanej gramatiky J. Damborského videl v tom, že „nie je prakticky systematická, na mnohých miestach sa opakuje tá istá látka, definície sa podávajú v nej rozlične, zvyčajne po dva razy“ (Mihál, 1937/1938, s. 177). Autor kritizoval kríženie morfológického a syntaktického plánu a predpokladal, že budúce slovenské

gramatiky budú v tomto ohľade systematickejšie, pretože práve v systematike videl znak vedeckosti. (Mihál, 1937/1938, s. 178) Zároveň vyjadril vieru, že práve štruktúrálny rozbor a popis slovenčiny „donesie aj do slovenskej skladby hodne zreých a hodnotných myšlienok a veľa dosiaľ klátivých a habkavých poučiek postaví na pevné základy“ (Mihál, 1937/1938, s. 178). Na druhej strane sa obával, či sa nový smer neobmedzí „len na špekulatívne pole fonologie vokalickej, konsonantickej a prípadne morfolologickej a na vymýšľanie nových vhodnejších i menej vhodných termínov“ (Mihál, 1937/1938, s. 178). Nová štruktúrna jazykoveda sa podľa neho mala sústrediť na skladbu, teda na tú časť gramatiky, „ktorá sa zaoberá najvyššou funkčnou jednotkou jazyka – vetou“ (Mihál, 1937/1938, s. 178). J. Mihál si uvedomoval, že slovenská lingvistika musí skladbe venovať zvýšenú pozornosť, pričom popri odrývaní syntaktických zákonov bolo potrebné sledovať súvislosť funkcionálnej štruktúry vety ako nositeľky myšlienky s jej formálnou stavbou, ale osobitnú pozornosť bolo treba podľa autora sústrediť aj na vetné klišé, najmä na jeho genézu a funkciu (Mihál, 1937/1938, s. 179).

J. Mihál (1937/1938) videl úlohu školy v oboznamovaní žiakov so štruktúrou jazyka. Chyby vyučovania chápal ako imanentné a upozorňoval na sústreďovanie pozornosti na hláskoslovie a tvaroslovie, na druhej strane na zanedbávanie najdôležitejších častí gramatiky – okrem skladby aj ortoepie a kalilogie. Najhoršiu situáciu videl na školách, na ktorých sa pestoval česko-slovenský bilingvizmus, pretože ten podľa J. Mihála „nebol a nebude na osov jazykových vedomostí najširších vrstiev ľudových“ a navyše „hamuje chytřejší vzostup intelektualizácie nielen jazyka samého, ale hlavne kolektívneho ducha národa“ (Mihál, 1937/1938, s. 181). Dôležitosť autor vnímal aj vo vzťahu ku školeniu učiteľov, ktorých by nemala zo správnej cesty zviest nanucovaná lingvistická norma „i tak možno, i tak možno“ (Mihál, 1937/1938, s. 180), pričom za najhlavnejšiu funkciu považoval zrozumiteľnosť a rešpektovanie „krásnocitu“. Zodpovednosť za úspešnosť učiteľského vzdelávania padá podľa autora na univerzity a lingvistov. Ich úlohou bolo postarať sa o „vhodné učebnice namiesto veľmi často neplodného teoretizovania“ (Mihál, 1937/1938, s. 180 – 181).

Na záver

Štrukturalizmus zasiahol aj ďalšie oblasti lingvistiky, akými boli dejiny slovenského jazyka, vývin jazyka, skúmanie slovnej zásoby, v rámci ktorej napr. E. Jóna dáva do popredia výstižnosť a výrazové bohatstvo jazyka a za základné kritérium hodnotenia slov v slovnej zásobe považuje funkciu, funkčnú potrebnosť (porovnaj Ološtiak – Wachtarczyková – Gladiš, 2022, s. 48 – 49). Ovplynul aj dialektologický výskum – najmä práca E. Paulinyho, ktorý vo svojej monografii o nárečí hornooravských dedín (*Nárečie zátopových osád na hornej Orave*, 1947) aplikoval po prvý raz výsledky štruktúrálnej lingvistiky na hláskoslovie a paradigmatické tvaroslovie jedného nárečia (porovnaj Blanár, 1948/1949, s. 12; Ďurovič,

2000, s. 92). Osobitná pozornosť sa venovala básnickému jazyku a otázkam štýlu, štrukturalizmus vytvoril predpoklady pre pestovanie všeobecnej jazykovedy.

Na rozvoj vedy na Slovensku však negatívne vplývali vojna a nepriaznivé kultúrno-spoločenské pomery. Z politických dôvodov bola v roku 1940 činnosť Syntézy zastavená. K negatívnym zásahom do rozvoja vedy patril aj mocenský zákrok proti diskusii o otázkach básnického jazyka na pôde Slovenskej jazykovednej spoločnosti vo februári v roku 1942 a skonfiškovanie knihy M. Bakoša *Teória literatúry* v septembri 1942. Vývoj po roku 1949 „úplne zlikvidoval toto progresívne umelecké a vedecké hnutie na Slovensku“ (Štraus, 1991, s. 189 – 190; porovnaj Ružička, 1977, s. 62). Do diskusie o štrukturalizme zasahovali od polovice 40. rokov 20. storočia kritické hlasy. Postupne prerastajúca kritika zasiahla aj lingvistický priestor, pričom najmä vo vzťahu k nastupujúcemu marxistickému smeru sa „štrukturalizmus onálepkoval ako priamy nástroj buržoáznej ideológie“ (Popovič, 1970, s. 48).

Poznámky

- (1) K organizácii a činnosti Jazykovedného odboru Matice slovenskej v 20. a 30. rokoch 20. storočia pozri bližšie Lomenčík, 2021.
- (2) Obdobie najmä od 30. rokov 20. storočia tak možno spojiť s posunom záujmu lingvistiky od dominantne fonologickej roviny (pod vplyvom PLK) k výskumu ďalších jazykových rovín (najmä slovníkového a syntaktického plánu, neopomína sa ani opis stylistickej roviny). Najmä povojnová slovenská lingvistika sa posunula od potreby stabilnej pravopisnej kodifikácie k systematickému spracovaniu otázok týkajúcich sa dôležitých problémov v oblasti morfológie.
- (3) Rozlišujú sa tu štyri školy, ktoré stáli na Saussurových ideových základoch – ženevská, pražská (funkčný štrukturalizmus), kodanská (glossematika) a americká (deskriptivizmus, resp. distribucionalizmus).
- (4) Okrem aplikácie základných metodologických otázok v slovenskej jazykovede prenikali do českého a slovenského priestoru aj ďalšie štrukturalistické myšlienky. Vzťahom langue a parole, resp. synchronického a diachronického sa zaoberal aj A. Sechehaye (porovnaj Lyer, 1942).
- (5) Podľa G. Nandriša (1949) sa ani štrukturalizmus nevyhýbal nebezpečenstvu atomistickej koncepcie jazyka, ktorú sám vyčítal porovnávacím a historickým metódam, napr. tým, že spadá do omylu porovnávania skutočností, ktoré sú kvalitatívne odlišné a historicky nespojiteľné (Nandriš, 1949, s. 100 – 102).
- (6) Autor vydeľuje dve etapy jazykového historizmu na Slovensku. Prvou je etapa tradicionalistického, resp. centrického historizmu, ktorý sa opieral o oživenie tradície uvádzanej v Nestorovej kronike, že pravlasť Slovanov sa nachádza v oblasti stredného Dunaja. To viedlo k hypotéze, že potomkami tu usídleného etnika sú Slováci, takže ich reč je pramatkou ostatných slovanských rečí. Táto predstava zohrala svoju úlohu v národnooslobodzovacom snažení, v ktorom sa stala „existenčným argumentom

- v prospech práva na život slovenského etnika (...), v prospech práva na vlastnú reč a kultúru“ v rámci súdobých štátnych celkov (Krajčovič, 1980, s. 187 – 188). Druhou je etapa analogického jazykovedného historizmu, ktorý „sa v slovenskej jazykovede prejavoval ako presadzovanie archaických črt alebo ich zdôvodňovaním v domácom jazyku a odkazom na historické osobitosti iných slovanských jazykov“ (Krajčovič, 1980, s. 187 – 188).
- (7) K synchronickej problematike, resp. k uplatňovaniu štrukturalizmu v prácach jednotlivých lingvistov pozri Kačala, 2017; Ďurovič, 2000.
 - (8) Podľa J. Bakoša (1992, s. 8) sa v slovenskom štrukturalizme stretávajú tri elementy – ruskí emigranti, reprezentovaní A. V. Isačenkou, N. S. Trubeckým, P. Bogatyrevom, českí profesori, reprezentovaní J. M. Kořínkou a J. Mukařovským, a nastupujúca generácia slovenskej inteligencie.
 - (9) Členovia spolku sa schádzali každý pondelok v miestnostiach Slovenskej vysokej školy obchodnej na Palisádach.
 - (10) N. J. Marr bol autorom tzv. Nového učenia o jazyku, ktoré sa ako nový koncept sformovalo v roku 1930, a ktoré stálo aj v opozícii k lingvistike F. de Saussura. N. J. Marr sa považoval za zakladateľa sovietskej marxistickej lingvistiky. Svoje nové učenie o jazyku pôvodne nazval jafetské a neskôr mu dal prívlastok materialistické. Marrovi odmietali teóriu jazykového kríženia, miešania, ktorá jazykovede nemohla priniesť nič užitočné. N. J. Marr odmietal porovnávaciu jazykovedu, ktorá by sa zaoberala jazykovými rodinami, ale hlásal potrebu porovnávacej jazykovedy, ktorá obsiahne všetky jazyky sveta. Po tzv. moskovskej diskusii podľahlo kritike aj toto učenie o jazyku. (Horálek, 1950, s. 243)
 - (11) Protiklad fonetiky a fonológie sa prejavuje aj v oblasti, ako je dialektológia. E. Jóna (1934/1935, s. 28) pripomínajúci, že sa vo svojom dialektologickom výskume riadil zásadami M. Weingarta, ktorý vyžadoval venovať sa predovšetkým fonetike, upozorňuje na skutočnosť, že „najmä experimentálna fonetika stráca dnes sympatie lingvistov, orientovaných fonologicky“. Zároveň vyslovuje presvedčenie, že medzi oboma disciplínami dôjde v blízkej budúcnosti ku kompromisu.
 - (12) Nováková štúdia z roku 1933/1934 sa považuje za priekopnícku vo vzťahu k štrukturalistickej koncepcii vo zvukovom pláne slovenčiny. (porovnaj Očenáš, 2022, s. 76)
 - (13) J. Ružička napríklad odmietol riešenie otázok praindoeurópskych hrdelných hlások a domnieval sa, že vzhľadom na stanovisko fonológie, je nutné hľadať nové možnosti. (*Přednášky v Pražském linguistickém kroužku od února 1939 do 1. dubna 1940*, 1940, s. 239)
 - (14) Podľa J. Kačalu sa práve zakladajúca generácia slovenských jazykovedcov pričínila o zrovnoprávnenie synchronického a diachronického prístupu k skúmaniu jazyka, rovnako ako aj o utvorenie vhodných podmienok na organizovaný jazykovedný výskum na Slovensku (Kačala, 2017, s. 31 – 35).

- (15) E. Pauliny sa hodnotí ako najzreteľnejší stúpenec štrukturalistických postupov. Štrukturalistickú metódu uplatňuje napríklad pri opise nárečí hornooravských dedín. Podľa J. Furdíka (1992, s. 322) štrukturalna metóda jazyka E. Paulinyho „tvrdó chytila“, okrem toho ho zaujali aj „nové názory na spisovný jazyk a jeho kultúru a pestovanie“. Tieto metódy uplatnil v celom spektre výskumu slovenčiny, napríklad aj pri priekopníckom pokuse o vymedzenie štýlovej diferenciacie spisovnej slovenčiny (porovnaj Furdík, 1992, s. 322; Kačala, 2017, s. 31 – 35).

LITERATÚRA

- BAKOŠ, J. *Štrukturalizmus na Slovensku ako symbolický skok*. In: Československý štrukturalizmus a viedenský scientizmus. Bratislava: Stimul, 1992, s. 8 – 19.
- BARTEK, H. *O správnosti jazykovej*. In: Slovenská reč, 2, 1933/1934, č. 1, s. 1 – 16.
- BARTEK, H. *Nové príspevky k dejinám slovenčiny*. In: Slovenská reč, 6, 1937/1938, č. 10, s. 305 – 329.
- BELÁKOVÁ, M. *Teória a prax vyučovania slovenského jazyka I (Úvod do problematiky)*. Trnava: Pedagogická fakulta Trnavskej univerzity, 2017.
- BLANÁR, V. *Prehľad jazykovedy na Slovensku v rokoch 1939 – 1948*. In: Slovenská reč, 14, 1948/1949, č. 1 – 2, s. 1 – 20.
- BOKES, F. *Snahy o organizovanie slovenskej vedy od konca 18. storočia do vzniku SAV*. Bratislava: Vydavateľstvo SAV, 1967. 116 s.
- DAROVEC, M. *Nad časopisom Slovo a tvar*. In: Slovenské pohľady, 82, 1966, č. 9, s. 53-56.
- DOKULIL, M. *Slovenský príspevek k sémantice a syntaxi slovesa*. In: Slovo a slovesnosť, 11, 1949, č. 2, s. 68 – 78.
- Drobné zprávy*. In: Listy filologické/Folia philologica, 71, 1947, č. 2/4, pp. 164 – 176.
- DVONČ, L. *Organizácia jazykovednej práce v rokoch 1945-1960*. In: Slovenská reč, 25, 1960, č. 4 – 5, s. 197 – 205.
- ĎUROVIČ, E. *Začiatky štrukturalizmu na Slovensku a Bratislavský lingvistický krúžok*. In: Jazykovedný časopis, 51, 2000, č. 2, s. 81 – 93.
- FURDÍK, J. *Oporný pilier slovenskej jazykovedy (O nedožitej osemdesiatke prof. Eugena Paulinyho)*. In: Slovenská reč, 57, 1992, č. 6, s. 321 – 324.
- HAVRÁNEK, B. *O II. mezinárodním sjezdu slavistů*. In: Slovo a slovesnosť, 1, 1935, s. 64 – 70.
- HORÁLEK, K. *K situaci v jazykovědě*. In: Listy filologické/Folia philologica, 74, 1950, č. 6, s. 241 – 244.
- CHOMOVÁ, A. *Vyučovanie slovenského jazyka v 30. – 50. rokoch 20. storočia*. In: Jazyk a literatúra, 6, 2019, č. 1-2, s. 2 – 24.
- JAKOBSON, R. *Kodaňská přehledka dnešního jazykozpytu*. In: Slovo a slovesnosť, 2, 1936, č. 3, s. 166-169.
- JEDLIČKA, A. *Významné dílo slovenského mluvnictví*. In: Slovo a slovesnosť, 19, 1958, č. 2, s. 155 – 164.
- JÓNA, E. *O zapisování nářečových textov*. In: Slovenská reč, 3, 1934/1935, č. 1, s. 27 – 29.

- JÓNA, E. *Slovenská jazykoveda v r. 1945 – 1955*. In: Slovenská reč, 20, 1955, č. 5, s. 281 – 290.
- KAČALA, J. *Osobnosti slovenskej jazykovedy v 20. storočí*. 1. vyd. Martin: Vydavateľstvo Matice slovenskej, 2017.
- KRAJČOVIČ, R. *Mladogramatizmus a slovenská jazykoveda*. In: Studia Academica Slovaca 9. Prednášky XVI. letného seminára slovenského jazyka a kultúry, Bratislava: Alfa, 1980, s. 183 – 197.
- KRALČÁK, Ľ. *Teória spisovného jazyka a jazykovej kultúry v časopise Slovenská reč*. In: Slovenská reč, 87, 2022, č. 3, s. 441 – 480.
- LETZ, B. *K problémom slovenskej gramatiky*. In: Slovenská reč, 7, 1938/1939, č. 3-4, s. 103 – 108.
- LOMENČÍK, J. *Jazykovedný odbor Matice slovenskej a moderná slovakistika v prvých poprevratových rokoch (1920 – 1930)*. In: Slavica Slovaca, 56, 2021, č. 1, s. 90 – 104.
- LYER, S. *Úkoly lingvistiky synchronické a diachronické*. In: Slovo a slovesnosť, 8, 1942, č. 3, s. 162.
- MATĚJKA, L. *Arne Novák a turbulentní Roman Jakobson*. In: Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity, roč. 51-52 (2002/2003), č. 5-6, Brno: Masarykova univerzita, 2004, s. 149 – 154.
- MATHESIUS, V. *Funkční lingvistika*. In: Slovo a slovesnosť, 6, 1940, č. 2, s. 112.
- MATHESIUS, V. *Funkční lingvistika*. In: Z klasického období pražské školy. Praha: Academia. 1972. s. 27 – 38.
- MIHÁL, J. *Zo slovenskej skladby*. In: Slovenská reč, 6, 1937/1938, č. 6-7, s. 177-190.
- MÚSKOVÁ, G. *Historická lingvistika v časopise Slovenská reč*. In: Slovenská reč, 87, 2022, č. 3, s. 402 – 419.
- NANDRIŞ, G. *Old and New Paths in Slavonic Philology*. In: The Slavonic and East European Review, Vol. 28, No. 70 (Nov., 1949), s. 84 – 104.
- Nemohla by se zjednodušiť pravidla o dělení slov?* In: Naše řeč, 23, 1939, č. 2, s. 63 – 64.
- NOVÁK, Ľ. *Fonologia a štúdium slovenčiny*. In: Slovenská reč, 2, 1933/1934, č. 4, s. 97 – 107, č. 5, s. 143 – 157, č. 6, s. 161 – 171.
- NOVÁK, Ľ. *Dnešný stav štúdia slovenčiny v Matici slovenskej*. In: Slovensko, 1, 1934/1935a, s. 162 – 164.
- NOVÁK, Ľ. *Spisovný jazyk a nárečia*. In: Slovensko, 1, 1934/1935b, č. 3 (november), s. 49 – 51.
- NOVÁK, Ľ. *K problémom jazykovej kultúry na Slovensku*. In: Slovo a slovesnosť, 1, 1935a, č. 3, s. 166 – 171.
- NOVÁK, Ľ. *Náš jazyk a naša kultúra na stredných i vysokých školách*. In: Slovenské pohľady, 1935b, 51, s. 605 – 624. [stať z knihy Jazykovedné glosy k československej otázke].
- NOVÁK, Ľ. *Niekoľko slov o porušovaní spisovnej normy v slovenskej poézii*. In: Slovenské pohľady, 51, 1935c, č. 2, s. 104 – 114.
- NOVÁK, Ľ. *K základným otázkam štruktúrálnej jazykovedy*. In: Sborník Matice slovenskej I. Jazykoveda, 15, 1937, s. 3 – 23.

- NOVOMESKÝ, L. *K problémom vývoja spisovnej slovenčiny*. In: Slovo a slovesnosť, 1, 1935, č. 3, s. 171 – 172.
- OČENÁŠ, I. *Fonetické a fonologické výskumy v časopise Slovenská reč*. In: Slovenská reč, 87, 2022, č. 3, s. 74 – 106.
- ONDRUŠ, Š. *Všeobecná jazykoveda a indoeuropeistika na Slovensku v rokoch 1945 – 1960*. In: Jazykovedný časopis, 11, 1960, č. 1 – 2, s. 137 – 148.
- OLOŠTIAK, M. – WACHTARCZYKOVÁ, J. – GLADIŠ, M. *Deväťdesiat rokov časopisu Slovenská reč*. In: Slovenská reč, 87, 2022, č. 3, s. 11 – 73.
- ORAVEC, J. *Učebnice slovenčiny za ostatných pätnásť rokov*. In: Slovenská reč, 25, 1960, č. 4 – 5, s. 286 – 295.
- ORLOVSKÝ, J. *K problému rozdeľovania slov v slovenčine*. In: Slovenská reč, 12, 1946, č. 1, s. 42 – 45.
- ORLOVSKÝ, J. *Znova o predminulom čase v slovenčine*. In: Slovenská reč, 13, 1947/1948, č. 9–10, s. 268 – 272.
- PALEK, B. *Základy obecné jazykovedy*. 1. vyd. Praha: SPN, 1989.
- PAULINY, E. *Nárečie ako prostriedok básnického štýlu*. In: Dve kapitoly o spisovnom jazyku a nárečí. Bratislava, 1946, s. 27 – 29.
- PAULINY, E. *Bratislavský lingvistický krúžok (prehľad prednášok v r. 1945/46)*. In: Slovo a tvar, 1, 1947, s. 30.
- PECIAR, Š. *Reč a teória o reči*. In: Slovenská jednota, 31. 8. 1943, s. 6.
- PECIAR, Š. *O štylistickej diferenciacii jazyka. (Poznámky ku skloňovaniu niektorých cudzích slov)*. In: Slovenská reč, 11, 1943/1944, č. 8 – 9, s. 225 – 244.
- PECIAR, Š. *Z činnosti Bratislavského lingvistického krúžku*. In: Slovenská reč, 12, 1946, č. 3 – 4, s. 121 – 124.
- PECIAR, Š. *Začíname diskusie o slovenskom pravopise*. In: Učiteľské noviny, 2, 1952, č. 43, s. 8.
- PECIAR, Š. *Stav a úlohy slovenskej jazykovedy*. In: Sovetská veda – Jazykoveda, 3, 1953, s. 219 – 224.
- PECIAR, Š. – HORECKÝ, J. *Z činnosti Jazykovedného ústavu SAVU*. In: Slovenská reč, 1950/1951, 16, č. 9 – 10, s. 305 – 307.
- PIAGET, J. *Štrukturalizmus*. Bratislava: Pravda, 1971. 162 s.
- POPOVIČ, A. *Štrukturalizmus v slovenskej vede 1931 – 1949*. Martin: Matica slovenská, 1970. 174 s.
- Prednášky v Praž. ling. kroužku od ledna do června 1935*. In: Slovo a slovesnosť, 1, 1935, č. 4, s. 254 – 256.
- Prednášky v Pražském linguistickém kroužku od února 1939 do 1. dubna 1940*. In: Slovo a slovesnosť, 6, 1940, č. 4, s. 239 – 240.
- RUŽIČKA, J. *Spisovná slovenčina v Československu*. Bratislava: Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 1970.
- RUŽIČKA, J. *Hlavné črty slovenského jazykovedného štrukturalizmu*. In: Jazykovedný časopis, 28, 1977, č. 1, s. 58 – 62.

- SAUSSURE, F. de. *Kurs obecné lingvistiky*. Praha: Academia, 1996. 468 s.
- SKALIČKA, V. *Asymetrický dualismus jazykových jednotek*. In: Naše řeč, 19, 1935, č. 6 – 7, s. 296 – 303.
- SKALIČKA, V. *Slovo a tvar*. In: Slovo a slovesnost, 10, 1948, č. 2, s. 121.
- Slovaque*. In: Revue des études slaves, Vol. 23, No. 1/4 (1947), s. 239 – 241.
- STANISLAV, J. *Úlohy slovenskej jazykovedy*. In: Slovenská reč, 12, 1946, č. 1-2, s. 5 – 12.
- ŠMEJKALOVÁ, M. *Čeština a škola – úryvky skrytých dějin. Český jazyk a jeho vyučování na středních školách 1918 – 1989*. 1. vyd. Praha: Univerzita Karlova v Praze, Nakladatelství Karolinum, 2010.
- ŠTOLC, J. *Jazykové vzdelanie a výchova ako prameň jazykovej kultúry*. In: Slovenská reč, 13, 1947/1948, č. 7 – 8, s. 199 – 205.
- ŠTRAUS, F. *Štrukturalizmus v slovenskej literárnej vede*. In: Hleba, Edmund a kol.: Česko-slovenské vzťahy v rokoch 1918-1938 (literatúra, jazyk, história, pedagogika). Košice: Univerzita P. J. Šafárika v Košiciach. Filozofická fakulta, 1991, s. 185 – 198.
- Tézy Pražského lingvistického krúžku*. In: Slovenská reč, 1, 1932/1933, č. 6, s. 124 – 126.
- Zpráva o činnosti Bratislavského lingvistického krúžku v letnom semestri 1946/47*. In: Slovenská reč, 13, 1947/1948, č. 5 – 6, s. 183 – 185.

Accessible summary

Contemporary Slovak linguistics, in terms of its scientific foundation, methodology and areas of focus, has built upon the research tradition arising from the field's earlier stages of development. This development has been significantly influenced by linguistic trends that date from the 1920s. Anton Popovič in *Štrukturalizmus v slovenskej vede 1931 – 1949*, his 1970 work on structuralism in Slovak sciences between 1931 and 1949, points out the absence of a monograph on structuralism, occasional references and articles on the subject notwithstanding. A similar situation can also be observed today, especially in relation to structuralism in Slovak linguistics. In the scientific context, Slovak structuralism is usually situated in the background of the Prague Linguistic Circle's activities. The cultivation of the theoretical discussion of structuralism is mainly associated with the 1930s, raising specific questions concerning the development of individual fields of Slovak science. The establishment of structuralism in Slovak linguistics is related to organizational changes in linguistics research, which were followed by the establishment of the postwar Bratislava Linguistics Circle (1945) and the emergence of significant figures of Slovak linguistics, such as Ľudovít Novák and Eugen Pauliny. At the same time, more and more linguists began to incline towards synchronic linguistics (e.g. Henrich Bartek, Belo Letz, Ján Mihál, Jozef Štolc, Eugen Jóna, Jozef Ružička).

The specialization of scientific interests and fields resulted in a shift in Slovak linguistics, including the view of certain aspects of phonology (e.g. the importance of phonology in the study of standard and vernacular Slovak, Ľudovít Novák's definition of the phoneme and criticism of older propositions about Middle Slovak), morphology (the call for a new classification of verbs and a utilitarian approach for Slovak grammars), syntax (Eugen Pauliny's proposal to view the verb as the centre of syntactic sentence structure), vocabulary (the promotion of words' function in the lexis as a criterion for their evaluation) and language culture (the proposal for a normative policy not based solely upon prohibitions). When considering these questions, linguists could not avoid criticizing previous trends, especially neogrammarianism and its implementation into language and educational practice.